

W przededniu wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej

W *Biuletynie* wydanym w 1994 przez Komisję II wojny światowej Komitetu Narodowego Historyków Rosyjskich ogłoszono w języku angielskim nie znaną dotychczas notatkę ambasadora ZSRR w Wielkiej Brytanii Iwana Majskiego z jego spotkania w dniu 21 czerwca 1941 z ambasadorem brytyjskim w Moskwie — Staffordem Crippsem, który wówczas przebywał na konsultacjach w Londynie. Redakcja „Dziejów Najnowszych” zwróciła się do przewodniczącego rzeczonyj Komisji prof. Olega A. Rzeszewskiego z prośbą o nadesłanie tego dokumentu w języku oryginału (tj. w języku rosyjskim) i zgodę na ogłoszenie na łamach naszego pisma. 11 kwietnia 1994 prośba nasza została spełniona, za co serdecznie dziękujemy. Poniżej tekst tego dokumentu w moim tłumaczeniu i opracowaniu.

Eugeniusz Duraczyński

Rozmowa Iwana Majskiego¹ ze Staffordem Crippsem²

21 czerwca 1941

Ścisłe tajne

Poza kolejnością

Do Stalina³ i Mołotowa⁴ z Londynu

Otrzymano 22 VI 1941 o godzinie 11.00

1. Przyjechał do mnie dzisiaj⁵ Cripps i oświadczył co następuje: Ponieważ jest głęboko przeświadczony, że konflikt zbrojny między ZSRR a Niemcami wybuchnie lada dzień (w uzasadnieniu powtórzył mniej więcej to samo, o czym mówił mi ostatnio)⁶ przeto za swój obowiązek uznaje konieczność podjęcia wszystkich niezbędnych kroków, by w przypadku takiego konfliktu między Anglią i ZSRR zostały nawiązane najściślejsze kontakty i aby rząd brytyjski mógł bezwzględnie okazać Związkowi Radzieckiemu tę pomoc, o której mówił mi Eden 13 czerwca⁷.

¹ Iwan Majski (1884-1975), polityk i dyplomata radziecki. W latach 1932-1943 ambasador w Wielkiej Brytanii.

² Cripps Stafford (1889-1952) polityk i dyplomata brytyjski. W czerwcu 1940 został ambasadorem w ZSRR. 1 lipca 1940 był przyjęty przez Stalina. Urząd swój pełnił do początków 1942.

³ Stalin Josif (1879-1953), przywódca ZSRR.

⁴ Mołotow Wiaczesław (1890-1986), polityk radziecki, w latach 1930-1941 — przewodniczący Rady Komisarzy Ludowych, od maja 1941 — zastępca przewodniczącego, od maja 1939 — Ludowy Komisarz Spraw Zagranicznych.

⁵ Na początku drugiej dekady czerwca 1941, Stafford Cripps przybył do Londynu na konsultacje. Ambasador był przekonany, że wojna między Niemcami a ZSRR wisi już na włosku. Mówił o tym 16 czerwca na posiedzeniu gabinetu wojennego, to samo powiedział 18 czerwca gen. Władysławowi Sikorskiemu. 21 czerwca (była to sobota), ambasador I. Majski wyjechał po południu do jednej z podlondyńskich miejscowości, gdzie od roku już spędzał weekendy. Tam zastał go telefon z ambasady z wiadomością, że Cripps chciałby się z nim natychmiast zobaczyć. Po godzinie Majski był już w ambasadzie i przyjął Crippsa.

⁶ Po przyjeździe do Londynu Cripps odwiedził Majskiego kilka razy.

Według Crippsa Eden rozmawiał ze mną za jego własną poradą. Cripps porozumiał się już z szefem sztabu generalnego Dilem⁸, że w przypadku napaści niemieckiej na ZSRR z Londynu uda się natychmiast do Moskwy misja wojskowa⁹, by podzielić się z nami doświadczeniami zdobytymi w wojnie z Niemcami. Misja może udać się drogą powietrzną (bez lądowania po drodze) z Anglii do ZSRR przez Szwecję. Warunki techniczne dla takiego przelotu nie stanowią problemu. Z uwag Crippsa można wnosić, że ma on na myśli lot stratosferyczny. Cripps wygadał się też, że w Londynie myśli się o podobnie spiesznym wysłaniu do nas ekspertów gospodarczych w celu koordynacji przedsięwzięć gospodarczych obu naszych krajów. Byłyby to osoby kompetentne, wyposażone w uprawnienia do podejmowania na miejscu decyzji w większości kwestii¹⁰. Cripps prosił, bym wszystko to natychmiast przekazał rządowi radzieckiemu wraz z zapewnieniem, że rząd brytyjski nie dopuści do najmniejszego opóźnienia w udzieleniu Związkowi Radzieckiemu (w przypadku napaści Niemiec) pomocy w wymiarze do jakiego Anglia będzie zdolna.

2. Następnie Cripps zadał mi pytanie, czy w przypadku napaści Niemiec rząd radziecki byłby gotów do nawiązania kontaktów z Anglią, czy też wolałby działać samodzielnie? Odpowiedziałem, że na ten temat nie mam nic do powiedzenia, tym bardziej, że obraz nakreślony przez Crippsa wydaje mi się wielce hipotetyczny i przedstawiłem mu szereg względów, zgodnie z którymi nadal uważam atak niemiecki na ZSRR za bardzo mało prawdopodobny¹¹.

Z kolei zapytałem Crippsa, jak zachowałby się rząd brytyjski, gdyby mimo wszystko jego prorocтво sprawdziło się. Odpowiedział, że w takim przypadku rząd brytyjski nie tylko nie osłabiłby własnego wysiłku wojennego, przeciwnie, wysiłek ten zostałby wzmocniony, a Wielka Brytania udzieliłaby Związkowi Radzieckiemu maksymalnego wsparcia; na ten temat — mówił Cripps — w gabinecie panuje całkowita jedność¹².

Na kolejne moje pytanie, jaka byłaby w tym przypadku reakcja USA, Cripps oświadczył, że na ten temat nie ma pełnego poglądu¹³. Nie wyklucza, że w przypadku wybuchu wojny niemiecko-

⁷ Eden Anthony Robert (1897-1977), polityk i dyplomata brytyjski, od końca 1940 stał na czele Foreign Office. W czerwcu 1941 przyjmował ambasadora Majskiego 2, 5 i 10. 13 czerwca brytyjski minister spraw zagranicznych poinformował radzieckiego ambasadora, że na podstawie posiadanych przez stronę brytyjską wiadomości można przyjąć, iż konflikt zbrojny pomiędzy Niemcami a Rosją jest możliwy. Gdyby do tego doszło, rząd brytyjski mógłby wysłać do Moskwy misję wojskową oraz przedyskutować rosyjskie potrzeby gospodarcze. Majski zapewnił Edena, że jego oświadczenie natychmiast przekaże do Moskwy, ale nadal utrzymywał, że nie wierzy w możliwość napaści Niemiec na ZSRR.

⁸ Dill John Greer (1881-1944), marszałek brytyjski, szef Sztabu Imperialnego (1940-1941).

⁹ 27 czerwca S. Cripps był już z powrotem w Moskwie. Wraz z nim przybyła brytyjska misja wojskowa z gen. Massonem F. Macfarlane (1889-1946) i gospodarcza. Tego też dnia ambasadora i członków obu misji przyjął W. Mołotow.

¹⁰ W czasie spotkania z Mołotowem Cripps i członkowie misji zapewniali iż Wielka Brytania gotowa jest okazać Związkowi Radzieckiemu daleko idącą pomoc, choć ambasador zauważył, iż grunt dla „porozumienia politycznego jeszcze nie dojrzał i to z powodu braku wzajemnego zaufania w przeszłości”. Mołotow replikował, że do przeszłości lepiej byłoby nie wracać, koncentrując się na zadaniach dnia dzisiejszego.

¹¹ Majskiego obowiązywała interpretacja zawarta w komunikacie TASS z 13 czerwca („Izwiestija” i „Prawda” ogłosiły ten tekst 14 czerwca): „Już przed przyjazdem ambasadora angielskiego w ZSRR p. Crippsa do Londynu, a zwłaszcza po jego przyjeździe, w prasie angielskiej i zagranicznej zaczęto rozpowszechniać pogłoski o „rychłym wybuchu wojny między Związkiem Radzieckim a Niemcami» (...) pogłoski te stanowią niezdarne spreparowaną propagandę sił wrogich Związkowi Radzieckiemu i Niemcom”.

¹² 9 czerwca brytyjski gabinet wojenny zaaprobował pogląd Edena, iż w razie wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej Wielka Brytania uczyni wszystko na co ją będzie stać, np. w postaci działań lotniczych na zachodzie w celu odciążenia lotnictwa niemieckiego z frontu wschodniego.

¹³ 15 czerwca W. Churchill pisał do prezydenta Stanów Zjednoczonych Franklina D. Roosevelta, że jeśli między Niemcami i Rosją dojdzie do wojny, Wielka Brytania uczyni wszystko, by pomóc Rosji, wychodząc z założenia, że „wrogiem, którego musimy pokonać, jest Hitler”. Roosevelt zapewniał Churchilla, że jeśli Niemcy zaatakują ZSRR

radzieckiej bardzo wpływowe koła w Stanach Zjednoczonych mogłyby zmniejszyć swoje zainteresowanie przebiegiem wojny, jako że po pierwsze uznałyby, że Anglia nie będzie już tak bardzo potrzebowała ich pomocy, a po wtóre byłyby zadowolone, iż Hitler zwrócił się przeciwko «bolszewikom». Następnie Cripps dodał, że Eden oczekuje z niecierpliwością naszej odpowiedzi na swoje oświadczenie z 13 czerwca¹⁴ i możliwe, że zaprosi mnie do siebie w poniedziałek, 23 czerwca¹⁵.

3. O swoich własnych planach Cripps tym razem mówił mało¹⁶. Wnosząc jednak z jego niektórych uwag, moje pismo z 19 czerwca (w odpowiedzi na pismo Edena z 14 czerwca)¹⁷ wpłynęło na niego uspokajająco, co w rozmowie starałem się jeszcze bardziej wzmocnić¹⁸.

Cripps mówił, że w ciągu ostatnich dwóch dni do Foreign Office wpłynęło szereg informacji świadczących jakoby o nadciągających «działaniach» ze strony Niemiec. I tak wszystkie niemieckie statki znajdujące się w [?nieczytelne?] oraz w innych portach otrzymały polecenie opuszczenia przystani. Wszyscy angielscy ochotnicy¹⁹ (z powodu których tyle było moich rozmów z Butlerem²⁰ w czasie negocjowania kwestii repatriacji naszych marynarzy²¹ zostali aresztowani przez władze fińskie i osadzeni w obozie koncentracyjnym). Rodziny dyplomatów państw «osi» w Moskwie odsyłane są do swoich krajów. Cripps przypuszcza, że atak Niemiec na ZSRR nastąpi około 29 czerwca. Na moje pytanie dlaczego właśnie 29 czerwca? Cripps stwierdził, że Hitler lubi atakować swoich przeciwników w niedzielę.

4. Informowałem was już (zob. moja dep. 8240²²), że zamierzam złożyć wizytę Edenowi 24, lub 25 czerwca; ze słów Crippsa wnoszę, że Eden może mnie zaprosić 23²³. Jeśli macie dla mnie dodatkowe instrukcje, uzupełniające waszą depeczę 5856²⁴ — telegrafujcie natychmiast.

21 VI 1941 Majski

on natychmiast udzieli poparcia każdemu oświadczeniu brytyjskiego premiera, w którym ten powita Rosję jako sojusznika. 24 czerwca Roosevelt oświadczył, że rząd Stanów Zjednoczonych gotowy jest okazać Związkowi Radzieckiemu „wszelką możliwą pomoc”.

¹⁴ Zob. przyp. nr 7.

¹⁵ Do spotkania doszło wcześniej. 21 czerwca Eden spędzał weekend w Chequers, zaproszony tam przez premiera Churchilla. Nazajutrz 22 czerwca w niedzielę o godzinie 7.30 rano otrzymał wiadomość o napaści Niemiec na ZSRR. Wrócił więc do Londynu, i w południe przyjął w Foreign Office Majskiego.

¹⁶ Wcześniej, dotknięty do żywego treścią komunikatu TASS (zob. przyp. 11), skarżył się Majskiemu, że praca w Moskwie źle mu się układa i że zamierza zrezygnować ze stanowiska ambasadora.

¹⁷ Do dokumentów tych autorowi nie udało się dotrzeć.

¹⁸ Wedle opinii Majskiego Cripps był nie tylko wybitnym politykiem, lecz także — a może przede wszystkim — zwolennikiem zdecydowanej poprawy stosunków brytyjsko-radzieckich, bardzo napiętych od czasu wojny radziecko-fińskiej.

¹⁹ Majski ma na myśli tych ochotników brytyjskich, którzy przybyli do Finlandii, kiedy ta — napadnięta przez ZSRR — broniła się w tzw. wojnie zimowej 1939/1940.

²⁰ Butler Richard Austen (1902-1982), polityk brytyjski w latach 1932-1941, parlamentarny podsekretarz stanu Foreign Office.

²¹ Na początku 1940 angielskie okręty wojenne zatrzymały i odprowadziły do Honkongu dwa radzieckie parowce („Selenga” i „Majakowski”), pod zarzutem iż wiozły ładunki przeznaczone dla Niemców. Był to temat licznych rozmów Majskiego z Butlerem.

²² Do tekstu tej depeczy autorowi nie udało się dotrzeć.

²³ Zob. przyp. nr 15.

²⁴ Wydawca radziecki informuje, że dep. nr 5856 dotyczyła polityki ZSRR w stosunku do Bliskiego Wschodu nie wnosząc niczego nowego do stanu poprzedniego.